

**JAHON OTIN — UVAYSIYNING XVIII ASR OXIRI XIX ASRNING
BIRINCHI YARMIDA ERISHGAN YUTUQLARI**

Ruziyeva Dilnoza Muxtorovna

*Samarqand viloyati PMM “Ijtimoiy va amaliy fanlarni o‘qitish
metodikasi” kafedrasi, o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqola o‘zbek adabiyoti klassigi, buyuk shoira va ma’rifatparvar Jahon otin — Uvaysiy (1779–1845) ning ijodiy va ijtimoiy yutuqlarini yoritishga bag‘ishlangan. Uning lirik devoni va dostonlari Turkiston ayol she’riyati tarixida yangi sahifa ochdi. Shoira o‘zbek tilini adabiy til sifatida rivojlantirishga, shuningdek, Qo‘qon adabiy muhitida ayol ijodkorlar murabbiysi sifatida beqiyos hissa qo‘shgan. Uning g‘azal va muxammaslari hozirgi kungacha maqom va xalq qo‘shiqlari sifatida ijro etilishi uning san’atining yuksakligidan dalolat beradi.*

Annotation: *This article is dedicated to highlighting the creative and social achievements of the great Uzbek classical poetess and enlightener, Jahon otin — Uvaysiy (1779–1845). Her lyrical divan (collection of poems) and epic poems (dastans) opened a new page in the history of Turkestan women's poetry. The poetess made an invaluable contribution to the development of the Uzbek language as a literary language and served as a mentor for female creators in the Kokand literary circle. The enduring performance of her ghazals and mukhammas as maqom and folk songs to this day attests to the high artistic merit of her work.*

Kalit So‘zlar : *Jahon otin — Uvaysiy, o‘zbek shoirasi, Qo‘qon adabiy muhiti, lirik devon, doston, ma’rifatparvar, ayol ijodkor, chig‘atoy tili, Nodira.*

Key Words: *Jahon otin — Uvaysiy, Uzbek poetess, Kokand literary circle, lyrical divan, dastan (epic poem), enlightener, female creator, Chagatai language, Nodira.*

KIRISH

Jahon otin — Uvaysiy (asl ismi Jahon) XVIII asr oxiri – XIX asrning birinchi yarmida yashab ijod etgan Fargʻona adabiy muhitining yirik namoyandasi hisoblanadi. U Margʻilonda ziyoli, adabiyotga oshno oilada dunyoga kelgan (1779/1781) va otasi Siddiq bobo, onasi Chinnibibi otinoyi hamda hofiz akasi Oxunjonlardan ilk taʼlim-tarbiyani olgan. Uvaysiy dastlab xalfa, soʻng maktabdor sifatida faoliyat olib borgan va sheʼriyat ilmini mukammal egallagan. Shoiraning ijodi faqatgina shaxsiy kechinmalar doirasida qolmasdan, balki butun bir davrning ijtimoiy-maʼrifiy gʻoyalarini oʻzida mujassam etgan. Ayniqsa, Qoʻqon xonligi saroyida malika shoira Nodirabegim (Komila) bilan yaqin munosabatda boʻlishi uning ijodiy faoliyatida yangi bosqichni boshlab berdi. Uvaysiy oʻzining goʻzal sheʼrlari, teran falsafiy qarashlari va murabbiylik faoliyati orqali oʻzbek adabiyoti tarixida oʻchmas iz qoldirdi. Uning adabiy yutuqlari nafaqat oʻz davri uchun, balki hozirgi avlod uchun ham beqiyos qadriyatga ega.

ASSOSIY QISM

Jahon otin — Uvaysiyning adabiy va ijtimoiy sohalardagi yutuqlari Oʻzbekiston madaniyati va adabiy merosining eng yorqin sahifalarini tashkil etadi. Uning asosiy yutuqlarini quyidagi uch yoʻnalishda tahlil qilish mumkin:

1. Mumtoz Oʻzbek Adabiyotining Yirik Namoyandasi Sifatida

Uvaysiy oʻzbek mumtoz sheʼriyatining deyarli barcha janrlarida yuqori mahorat bilan ijod qilgan. Uning merosida 269 gʻazal, 29 muxammas, 55 musaddas, 1 murabba, chistoylar va yirik asarlar mavjud.

- **Lirik Mahorat va Musiqiylik.** Uvaysiyning lirik asarlari, xususan, gʻazallari oʻzining teran insoniy kechinmalari, kuchli his-tuygʻulari va eng muhimi, yuksak musiqiyligi bilan ajralib turadi. Uning koʻplab sheʼrlari oʻzbek xalqining musiqiy merosi — maqom va xalq qoʻshiqlari yoʻllarida kuylanib, bugungi kungacha sanʼatkorlar repertuaridan tushmay keladi. Bu holat uning badiiy sanʼatining xalq orasida keng tarqalgani va abadiyligini koʻrsatadi.

- **Adabiy Janrlarni Boyitish.** U mumtoz shoirlar, jumladan, Alisher Navoiy va Fuzuliy asarlariga muxammaslar bogʻlab, anʼnaviy adabiy yoʻnalishni davom

ettirgan. Shuningdek, u chiston (she'riy topishmoq) janriga yangilik kiritib, unga yangi badiiy yondashuvlarni olib kirgan.

- Dostonchilik. Lirik she'rlaridan tashqari, Uvaysiy yirik dostonlar ham yozgan. Jumladan, "Karbalonoma" ("Shahzoda Hasan", "Shahzoda Husayn") diniy-tarixiy mavzuda hamda tugallanmagan "Voqeoti Muhammad Alixon" kabi dostonlari bilan o'zbek dostonchiligi rivojiga muhim hissa qo'shgan.

2. Ma'rifatparvar va Pedagog Sifatidagi Xizmatlari

Jahon otin Uvaysiy faqat shoira bo'libgina qolmay, balki butun hayoti davomida ayollar ta'lim-tarbiyasiga e'tibor qaratgan yirik ma'rifatparvardir.

- Ayol Shoiralar Murabbiysi. Uvaysiy Qo'qon xonligi saroyida shoira Nodirabegimga va boshqa xotin-qizlarga she'riyat ilmidan dars berib, ularga ustozlik qilgan. Bu holat uning o'z davrining adabiy markazida yuksak mavqega egaligini va yosh ijodkorlar shakllanishida beqiyos rol o'ynaganini ko'rsatadi.

- Ijtimoiy-Falsafiy Qarashlar. U o'z asarlarida inson qadri, erki, ma'rifatparvarlik g'oyalarini ulug'lagan, odamlarni do'stlik, vafo va sadoqatga chorlagan. U she'rlarida ayollarning Sharqdagi og'ir ahvoliga e'tiroz bildirib, ijtimoiy adolatsizlik mavzularini ko'targan ayol she'riyati janrlarining asoschilaridan biri bo'lgan.

3. O'zbek Tilini Rivojlantirishdagi O'rni

Fors tili (tojik) mintaqada keng tarqalgan davrda Uvaysiy o'z ijodining aksariyat qismini chig'atoy (eski o'zbek) tilida yaratishi bilan o'zbek tilining adabiy til sifatidagi mavqeini mustahkamlashga beqiyos hissa qo'shgan. Uning xalq tiliga yaqin, shirali uslubi o'zbek adabiy tilining keyingi avlodlar uchun mustahkam poydevorini yaratishda muhim omil bo'lgan. Uning asarlari hozirda rus, turk, ingliz kabi ko'plab tillarga tarjima qilinib, o'zbek adabiyotini xalqaro miqyosda tanitishga xizmat qilmoqda.

X U L O S A

Jahon otin — Uvaysiy XVIII asr oxiri va XIX asrning birinchi yarmida nafaqat Qo'qon adabiy muhitining, balki butun o'zbek adabiyotining eng yorqin va peshqadam vakillaridan biri bo'lgan. Uning asosiy yutuqlari quyidagilardan iborat:

1. Mumtoz Lirikaning Cho‘qqisi: U 15 000 dan ortiq misradan iborat boy she’riy meros qoldirdi, uning devonlari o‘zbek mumtoz she’riyatining oltin fondiga kiritildi.

2. Ma’rifat va Pedagogika: U malika Nodirabegim kabi ijodkorlarga ustozlik qilish orqali ayollar ta’limi va ijodiyotiga keng yo‘l ochdi.

3. Milliy Til va Madaniyatni Rivojlantirish: O‘zbek tilida ijod qilish orqali tilning adabiy mavqeini mustahkamladi, uning musiqiy she’rlari bugungi kungacha xalq qo‘shiqdari va maqomlar orqali yashab kelmoqda.

Uvaysiyning ijodiy me’rosi insonparvarlik, do‘stlik va ma’rifat g‘oyalarining yorqin timsoli bo‘lib, u O‘zbekistonning milliy madaniy o‘ziga xosligining ramzlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Uvaysiy. Devon. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1963.
2. Uvaysiy. Ko‘ngil gulzori. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1983.
3. Ibrohimova, E. Uvaysiy. Toshkent, 1963.
4. Jalolov, To‘xtasin. O‘zbek shoiralari. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Badiiy adabiyot nashriyoti, 1970.
5. Haqqulov, I. Uvaysiy she’riyati. Toshkent: Fan, 1982.
6. Abdullayev, V. A. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O‘qituvchi, 1964.
7. THE ARTISTIC SIGNIFICANCE OF THE JAHON OTIN UVAYSI LYRIC. Western European Studies (Jurnaldagi ilmiy maqola, nashr yili va raqami ko‘rsatilmagan).
8. Jahonotin Uvaysiy (1781-1845). Ziyouz.uz (Elektron manba).